

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ БЕЗДОГЛЯДНИХ ТА БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядаються підходи до розгляду проблеми соціально-педагогічного та соціального захисту дитинства, а саме, бездоглядних та безпритульних дітей.

Ключові слова: соціальний захист, бездоглядні й безпритульні діти.

Важливу роль у формуванні соціального досвіду дитини і включення її в соціальні спільноти впродовж віків відігравала сім'я. На початку ХХ століття С. Русова розглядала сім'ю, як первинний осередок соціалізації дитини й наголошувала на необхідності взаємодії сім'ї та школи. У сучасному суспільстві ми спостерігаємо тенденцію безвідповідального батьківства, а як результат – зростання кількості бездоглядних і безпритульних дітей, які покинуті напризволяще й потребують соціального захисту. У Міжнародній Конвенції ООН про права дитини відзначено, що дитина, яка через несприятливі умови не може залишитися у сім'ї, має право на особливий захист і допомогу держави [4]. Гарантії щодо втілення соціального захисту в практику життя є показником ціннісно-нормативного рівня розвитку держави, її ставлення до дітей.

Проблема виникнення та зростання кількості бездоглядних і безпритульних дітей не є новою для нашого суспільства, але безумовно є актуальною соціальною проблемою сьогодення. Вивченню засад соціально-педагогічного та соціального захисту дитинства присвячені роботи Н. Агаркової, І. Зверевої, А. Капської, О. Караман, Л. Яковлевої; причинам виникнення соціального явища дитячої бездоглядності приділяли увагу Т. Алексеєнко, О. Безпалько, А. Зінченко, П. Люблінський, І. Пінчук, С. Толстоухова; соціально-психологічні аспекти впливу вулиці на розвиток

особистості дитини вивчали Л. Виготський, М. Крупініна, С. Шацький, В. Шульгін.

Ідею соціально-педагогічного захисту дитинства, як невід'ємну складову соціальної політики будь-якої цивілізованої правової держави, фундаментально розробила й обґрунтувала І. Зверева. Вона виділяє головні завдання, специфіку, принципи та основні напрями соціально-педагогічного захисту дитинства – загальноосвітній, виховно-профілактичний, охоронний; визначає спрямованість соціально-педагогічного захисту дитинства – ослаблення впливу негативних соціальних процесів на дітей та створення умов для реалізації їх інтересів і життєво важливих потреб [3].

Виокремлюючи правовий та педагогічний аспекти соціального захисту дитинства І. Зверева зазначає, що соціально-правовий захист дитини передбачає:

- здійснення державної соціальної політики з питань дитинства;
- проведення спеціальних державно-громадських дитячих програм – комплексних і цільових, як державного так і місцевого рівнів;
- удосконалення законодавчого забезпечення і захисту прав дітей;
- створення соціальної служби або спеціальних служб з питань захисту прав дитини [3].

Створити територіальну систему профілактичної діяльності із захисту прав дитини пропонує Л. Мардахаєв та наголошує на тому, що значна кількість „дітей вулиці” потребує захисту від негативного впливу вулиці, жорстокого поводження, насильства над ними [5].

Зростання соціального неблагополуччя сімей, падіння їх життєвого рівня, криміналізація середовища, втягування неповнолітніх у злочинну діяльність – наслідок сучасної соціально-економічної та духовно-моральної кризи в суспільстві і саме тому неприпустимо ігнорувати соціальний фактор дитячої бездоглядності та безпритульності, оскільки це небезпечно для суспільства в цілому.

Сутність понять „бездоглядні” й „безпритульні” діти розглядає Ю. Ветров та підкреслює різницю в їх тлумаченні, акцентуючи, що „бездоглядна дитина” – це більш широке поняття, яке включає в себе поняття „безпритульна дитина”; конкретизує напрямки роботи з профілактики соціальної дезадаптації дітей та підлітків [2].

Дослідники підкреслюють необхідність об'єднання зусиль представників всієї громадськості для вирішення проблем реабілітації та адаптації бездоглядних та безпритульних дітей, повернення їх до нормального життя і надають конкретні практичні рекомендації щодо вирішення означеної проблеми на державному та регіональному рівнях.

Аналізуючи причини появи такого соціального феномену, як „діти вулиці”, П. Автомонов і Л. Жогло акцентують увагу на створенні системи профілактичних заходів щодо запобігання соціальному сирітству [1].

Для надання соціального захисту дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах, їх тимчасового влаштування та подальшого місця проживання Міністерством у справах сім'ї, дітей та молоді та його структурними підрозділами, починаючи з 1997 року, створена мережа притулків для неповнолітніх, що стало першим кроком до практичного вирішення проблеми дитячої бездоглядності та безпритульності. Були визначені основні функції соціального притулку: забезпечення безпеки, захист дитини від зовнішніх негараздів, експлуатації з боку дорослих, злочинних елементів, жорсткого поводження; захист законних прав та інтересів дитини; зняття гострої психічної напруги, стресового стану, як наслідків соціально-психологічної депривації в сім'ї, шкільної дезадаптації, перебування в асоціальному середовищі на вулиці; діагностична функція; первинна адаптація соціально дезадаптованої дитини до життя у соціально здоровому середовищі; відновлення соціальних зв'язків дитини, надання їй можливості засвоїти ті соціальні ролі, які в силу життєвих обставин не були ними засвоєні [6].

Створення спеціалізованих закладів для неповнолітніх, що потребують соціальної реабілітації, серед яких і соціальні притулки для дітей відіграє значну роль у виявленні та попередженні дитячої безпритульності та бездоглядності, виконує функції екстреної допомоги дітям та підліткам.

Науковці приходять до висновку, що діяльність притулків, яка спрямована на корекцію, реабілітацію, соціальний захист бездоглядних та безпритульних дітей надає значний шанс безпритульним дітям у спробі адаптуватися до здорового середовища, подолати відсталість у фізичному та психічному розвитку.

Але, перебування дитини в притулку має певні недоліки: деформуються родинні зв'язки; діти відчують дефіцит любові та ласки; не формуються соціальні навички особистого життя; діти не мають особистого простору життя; відчують обмеженість комунікативного простору; проведення часу регламентувалося режимом дня; зустрічаються випадки жорстокого поводження з дітьми з боку персоналу тощо. Окрім цього, ефективному протіканню процесу соціалізації бездоглядних та безпритульних дітей заважають ще й такі негативні явища, як: велика плінність складу дітей; значна плінність педагогічного персоналу; різноманітність складу дітей за віковими особливостями та особистісним досвідом.

На негативні сторони в роботі з **безпритульними** дітьми, ще на початку ХХ століття, звертала увагу й С. Русова, яка, будучи в еміграції, уважно стежила за освітніми процесами в Україні. Вона писала: "Багато вихвалялися більшовики тим, що дуже опікуються долею дітей-сиріт, розробивши на папері цілий план "дитячих будинків" (дитячих хат), притулків для дітей-злочинців тощо. Але усі ці дитячі установи ... недобре улаштовані ... діти з них радо тікають ... і крадуть скрізь, де можуть" [7, с. 5].

В Україні соціальний захист бездоглядних та безпритульних дітей розподілений між установами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту

населення і передбачає надання конкретних соціальних послуг та допомоги дітям, що опинились у важкій життєвій ситуації, у задоволенні потреб, необхідних для їх нормального розвитку.

Базовим принципом побудови системи соціального захисту дитинства в Україні повинен стати принцип гуманізму, що передбачає проникнення у сутність запитів та інтересів конкретної дитини, яка живе реальним життям, з досить реальними запитами та потребами. Відповідно до системи соціально-педагогічної підтримки та захисту дитини цей принцип гуманізму зазначається як:

- визнання цінності дитини як особистості, повага її людської гідності незалежно від рівня розвитку і виховання, здібностей та соціального статусу;

- визнання дитини суб'єктом права, що передбачає дотримання і забезпечення її невід'ємних прав у будь-якій діяльності та повсякденному житті;

- гуманізація відносин державних структур, суспільства щодо дітей, яка передбачає першочергове забезпечення та врахування інтересів дитини в усіх законотворчих, нормативно-правових, організаційно-управлінських та адміністративних діях на всіх рівнях системи соціального захисту [8].

Таким чином, можемо зробити висновок, що під соціальним захистом бездоглядних та безпритульних дітей, ми маємо розуміти систему практичних заходів держави і суспільства, спрямованих на відновлення зовнішніх соціально-економічних, політичних, медико-екологічних, правових, психолого-педагогічних умов, які забезпечують на сучасному рівні виживання й розвиток дітей та спрямовані на подолання ситуації, коли дії окремих осіб чи інститутів наносять безпосередню шкоду здоров'ю дитини, її фізичному, психічному, моральному, інтелектуальному розвитку, деформують природний процес соціалізації особистості та її самореалізації.

Список використаних джерел

1. Автомонов П. П. „Діти вулиці” : проблеми та профілактика / П. П. Автомонов, Л. В. Жогло // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 8. – С. 22–25.
2. Ветров Ю. П. Состояние и проблемы профилактики беспризорности и безнадзорности несовершеннолетних / Ю. П. Ветров // Педагогика. – 2005. – № 2. – С. 101–107.
3. Зверева І. Д. Соціально-педагогічний захист дитинства / Ірина Дмитрівна Зверева // Рідна школа. – 1994. – № 3-4. – С. 18–20.
4. Конвенція про права дитини : прийнята та відкрита для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 44/25 Генеральної асамблеї ООН 20 листопада 1989 року; набула чинності для України з 27 вересня 1991 року // Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. – К. : Дитячий фонд ООН „ЮНІСЕФ”, 2002 – 318 с.
5. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика : [учебник] / Л. В. Мардахаев. – М. : Гардарики, 2003. – 269 с.
6. Проблеми бездоглядності та безпритульності дітей в Україні : тематична Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2003 року. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 240 с.
7. Русова С. Освіта на Україні // ЦДАВОВУ України. - Ф.-3889, Оп.2. - Арк. 5, 11.
8. Шульга Т. И. Социально-психологическая помощь обездоленным детям : опыт исследований и практической работы : [учебное пособие] / Т. И. Шульга, Л. Я. Олиференко, А. В. Быков. – М. : Изд-во УРАО, 2003. – 400 с.

The article examines the approaches to the issue of socio-pedagogical and social protection of children, namely, the homeless children.

Keywords: social protection, neglected and homeless children.